Alle tiders Nordsjælland

MUSEUM NORDSJÆLLANDS
ÅRBOG 2020

Under jorden og på flugt

AF ASGER ØDUM BERG

Datoen 29. august 1943 markerer et vendepunkt i besættelsestidens historie i Danmark. En af konsekvenserne af samarbejdspolitikkens sammenbrud var, at mange, der offentligt havde taget afstand fra samarbejdet eller kritiseret tyskerne, med god grund måtte gemme sig for Gestapo. Der foregik straks arrestationer af modstandsfolk, men det lykkedes for nogle at gå under jorden i Nordsjælland. Hvordan sådan en periode oplevedes, kan læses i Hilmar Ødums samtidige beretning.

Hilmar Ødums optegnelser følger hans bevægelser fra 28. august til 18. november 1943. Allerede inden den danske regerings brud med besættelsesmagten den 29. august var Ødum søgt fra sin bolig på Fuglevadsvej i Lyngby til en kusines sommerhus i Tibirke.

Gestapo kom om natten til adressen i Lyngby for at arrestere ham. De fandt dog kun hans kone og tre børn i huset – samt en garder, som de havde lukket ind, da han netop var flygtet fra skyderier ved Sorgenfri Slot. Her havde tyskerne netop iværksat

Sommerhuset i Tibirke, Gadekærbakken 2, ca. 1950. Yderst til højre står Else Margrethe Helmø, f. Agerlin, med sin ældste søn Niels. Privat foto.

en militæroperation, et led i deres såkaldte "Operation Safari", der skulle afvæbne den danske hær.

Dagen efter cyklede Ødum af sikkerhedsmæssige grunde videre fra Tibirke til Kregme for at undersøge muligheden for at gå under jorden under falsk navn. Via præsterne i Kregme og Strø og en god bekendt fra KFUM fik han som "Viggo Hansen" plads som medhjælper på en gård i Melby ved Frederiksværk. Her blev han til den 17. november. Da opholdet her blev for usikkert, besluttede han sig for at flygte til Sverige. Takket være hjælp fra flere sider lykkedes det ham den 18. november at sikre hele sin families flugt fra Ålsgårde over sundet til Viken.

Hilmar Agerlin Ødum (1900-1975), dr.phil. og direktør for DGU (Danmarks Geologiske Undersøgelse), havde tidligt vendt sig imod besættelsesmagten i skrift og tale. Med baggrund i organisationsarbejde i KFUM i 1930'erne var han fra 1940 blevet formand for repræsentantskabet for Dansk Ungdomssamvirke i København. Her samledes en lang række enkeltpersoner og ungdomsorganisationer som en reaktion mod datidens nazistiske og fascistiske tendenser. Organisationens formål var at oplyse, engagere og oplære unge til demokrati. Ødum var knyttet til partiet Dansk Samling, hvis leder var Arne Sørensen.

Uddraget af Ødums notater, gennemskrevet efter flugten, viser både vanskelighederne ved livet under jorden og på flugt, men også, hvordan mange fra hans store netværk trådte hjælpende til i nødens stund. Også fra helt uventet side fik han afgørende hjælp i sidste øjeblik.

Familien Ødum, ca. 1942. Fra venstre: Inge, Else, Kirsten, Hilmar og Søren. Privat foto.

Til slut i artiklen er der forklarende noter, som jeg er ansvarlig for. De skal først og fremmest tjene til at identificere de omtalte personer, som ellers i vidt omfang fremtræder i forkortet form.

28/8 43

befandt jeg mig hos onkel Einar og tante Andrea[1] *i Tibirke, efter indbydelse af tante A. Den 28. em.* (dvs. eftermiddag) *var jeg oppe ved eftermiddagstoget for at hente Else M.*[2] *og traf dér Ejvind Møller,*[3] *som fortalte, at der gik rygter om, at undtagelsestilstand kunde forventes. Udover dette erfarede jeg ikke noget om udviklingen i disse dage. Fra købmanden ringede jeg hjem til Else*[4] *i Lyngby og fortalte hvad jeg havde hørt; og endvidere aftaltes det, at jeg ikke skulde foretage noget overilet i retning af at cykle hjem, hvad der saa* (end) *skete.*

29/8 43

Søndag. – Strax om morgenen hørte vi om undtagelsestilstanden pr. radio, d.v.s. kunstmaler Ewens havde hørt den;[5] *og det førte naturligvis til, at vi og andre naboer lyttede derinde. Paa den maade fik vi dog kun de officielle, tyske nyheder.*

Søndag em. skulde jeg egentlig have været hjem, men opsatte det af andre grunde til mandag fm. (dvs. formiddag). *Pga udgangsforbudet skulde alle – altsaa ogsaa EM – ind med toget ca. kl. 16, og jeg fulgte hende til st. Der traf jeg Buchwald,*[6] *som fortalte os om flaadens* sænkning, *– men stort mere nyt vidste han heller ikke.*

30/8 43

Mandag morgen pakkede jeg rygsæk for at tage ind med 11-toget, og ca. kl. 9 var jeg færdig med at hugge brænde til tante A. Da jeg kom ud fra brændeskuret hører jeg nogen raabe, – og ser Mads[7] *og EM komme trækkende med cyklerne op ad grønvejen; begge gennemblødte af regnen, med rygsække; Mads med min regnfrakke. "Naa, har der været bud efter mig?" Ja, svarede de, og fortalte om arrestationen af Hal Koch*[8] *og mange andre. (Jeg glemte ovenfor at skrive, at jeg ved en pludselig indskydelse havde foreslaaet EM at tage til Lyngby i St. f. til Kbh.* (i stedet for til København)*; saa kunde hun ogsaa sige, at jeg først kom mandag. Pga. telefonspærringen havde de ikke hjemmefra kunnet sætte sig i forbindelse med mig).*

Mads fortalte ogsaa om stormen paa Sorgenfri, garderen hos os og Gestapos indtrængen kl. 4 morgen og søgen efter mig. Søndagen havde der været soldater paa Lyngbyvej, som konfiskerede folks cykler, – dem var jeg altsaa cyklet lige i, hvis jeg havde cyklet hjem.

De medbragte altsaa en del tøj, lidt mad o. a. sager, og Mads havde nøglen til Degerbøls[9] *sommerhus, hvor de evt. vilde lade mig installere som "kunstmaler". Iøvrigt lød beskeden fra Else blot paa, at de skulde nok klare sig. Mange vilde hjælpe dem; jeg skulde blot se at komme af vejen!*

Det første, der var at gøre, var at give M og EM the og mad, og imens gav tante A. mig 350 kr., da jeg ingen penge havde paa mig. Vi skulde saa dels sortere indholdet i de tre rygsække i nødvendigt og unødvendigt, dels lægge en rejseplan. Dette vilde tage lidt tid, men jeg turde ikke løbe den risiko at blive i huset; hvis Gestapo søgte efter mig, vilde de altfor let kunne finde mig hos min onkels. – Vi lod derfor foreløbig EM blive, og Mads og jeg cyklede ned til Dyggves[10] *hus bag kirken, hvor jeg havde set det ryge fra skorstenen den foregaaende dag. Dyggves var der dog ikke, kun folk, jeg ikke kendte. Saa tog vi videre til Ejvind Møllers hus.*

Der var kun fru Møller tilbage (+ husass.) for at

Pastor Vilhelm Kolthoff Nielsen, 1956. Det Kongelige Bibliotek, Kort- og Billedsamlingen.

pakke (samt en kort tid Dyggves bror). Jeg forklarede situationen, og vi var velkomne. Mens vi sorterede tøj mm skulde fru M paa cykle til Tibirke, og hun gik da samtidig op til huset for at sige, at Else M blot skulde tage hjem med toget; Mads vilde ikke komme igen. Saa fik vi frokost og et hvil, og jeg fik forklaring paa huset, forsyning med køjer, madvarer osv samt paa, hvor nøglen gemtes, saa kunde jeg altid komme ind, hvis jeg fik brug for det.

I Kregme

Ca. kl. 15 cyklede Mads og jeg videre, i noget bedre vejr, gennem Vinderød, bag vejen til Arresødal og af landevejen til Kregme. Vi havde der en kort samtale med Kolthoff,[11] som lovede at komme op til Rosdahls[12] om aftenen, og vi tog saa derop og ankom ca. kl. 17.

Der var Rosdahls mor, Karen og børnene, samt frk. Gunnersen[13] og Lily[14] (børnene blev strax dresseret til at kalde mig Onkel Peter af hensyn til en maaske upålidelig nabo; de andre var sikre nok). Ogsaa her var vi hjertelig velkomne. Jeg skulde blive, og efter aftensmad tog Mads paa vej hjem til Lyngby, ca. 18. Til Else havde han den nødvendige besked, og til Hagerup[15] besked om at sende mine gummistøvler til Kolthoff. Hvad jeg skulde, vidste jeg ikke endnu.

Om aftenen kom Kolthoff op, og vi drøftede den mulighed, at jeg kunde faa arbejde paa en gaard der i sognet, under et andet navn; det fraraadede han dog; der vilde uundgaaeligt blive snakket om det, og der var flere nazister paa egnen. I stedet foreslog han Bavnehøj.[16] Det kunde jeg godt tænke mig, hvis jeg kunde komme der som gartner

Poul Rosdahl, august 1942. Privat foto.

(og ligeledes falsk navn); jeg kendtes vist kun af een af eleverne, K.B. Larsens Inger,[17] *som nok kunde tie stille; og Christian*[18] *vilde næppe være slikken efter at angive mig. Det burde forsøges. Sov om natten hos Rosdahls (havde selv sovepose).*

31/8 43

Tirsdag cyklede Kolthoff over til Bavnehøj (jeg var ikke selv vild efter at cykle der) og talte med frk. Lawaetz:[19] *"Hun og de andre vilde svært gerne tage imod mig; men jeg var for kendt paa egnen til at komme under falsk navn, og desuden havde de heller ikke faaet afskediget den gartner, der havde været tale om om sommeren; saa jeg maatte altsaa komme som mig selv, saa skulde de gerne tage sig af mig." – Den plan gik altsaa heller ikke.*

Samme dag havde imidlertid frk. Gunnersen og Gudrun[20] *været paa cykletur til Ramsbjerggaard ved Melby.*[21] *Frk. G. kendte konen i huset fra et sygehusophold aaret før, og hun havde lovet at besøge dem. Under besøget havde manden ytret noget om, at de godt kunde anvende en mand til hjælp i høsten, og frk. G. havde grebet den og sagt, at hun maaske godt kunde finde en arbejdsløs kontormand, hun kendte. Mere blev der ikke snakket om det, og ingen spurgte heldigvis efter hans navn. Efter frk. G's beskrivelse af familien og dens hele forhold var det værd at overveje. –*

Da vi stadig intet vidste om, hvorvidt tyskerne foretog videre eftersøgning, specielt nye "overfald" om natten som den 29., turde jeg ikke sove roligt hos Rosdahls; følgelig blev jeg denne og den følgende aften sent lodset over paa "Reden"[22] *af plejemor,* (her er afsat plads til et navn, ikke udfyldt); *jeg sov paa et loftsværelse og blev lodset ud igen om morgenen, uden at børnene e. a. bemærkede noget.*

1/9 43.

Onsdag. Nu gjaldt det imidlertid først og fremmest om at faa legitimation iorden. Kolthoff havde gennemset, hvad han – som enhver anden præst – havde liggende af uafhentede, ægte daabsattester, men ingen af dem kunde anvendes paa mig. Skrive en ny falsk vilde han saadan set godt, men det var bedre, om den var underskrevet af en præst, der ikke kendte mig. Altsaa cyklede vi onsdag over til Strø, dvs jeg stod af i en lille skov lidt før Strø, og K. gik videre til pastor Tulinius,[23] *som han efter aftale traf hjemme. (T. havde ikke i telefonen spurgt, hvad han vilde). Samtale: K: "vilde bede om en daabsattest til en mand født omkring 1900." T: "Er det til en af de saakaldt intellektuelle?" K: "Ja, det kan man vist godt kalde ham." – T. spurgte ikke, hvem jeg var, men gav sig i lag med*

Pastor Finn Tulinius, Strø, hjalp med at skaffe den falske dåbsattest. Portrætmaleri af Margrethe Svenn Poulsen, 1933. Privat foto.

Ramsbjerggård i Melby Enghave, hvor Ødum var under jorden i to måneder. Sylvest Jensen Luftfoto, 1950. Det Kongelige Bibliotek, Kort- og Billedsamlingen.

kirkebogen, hvor man standsede ved: Viggo Hansen, født 24/4 1900 paa Fr.berg fødehjem[24] *efter forældrenes 17aarige, barnløse ægteskab (altsaa formodentlig adoptivbarn; ingen søskende). Forældre gdr. Peder Hansen og Hustru Ane Hansen. Forældrene boede dengang i Gørløse, men var i hvert fald ikke begravede i sognet (altsaa rimeligvis bortflyttet). Forældre født for ca. 80 aar siden (altsaa nu rimeligvis døde). Viggo Hansen selv heller ikke levende paa egnen. Daabsattest blev skrevet og dateret januar 1940.*

K. tilbød at opsøge præsten i Melby[25] *og undersøge forholdene paa Ramsbjerggaard, men jeg afslog det, – vilde hellere springe ud i det (det var vist godt det samme, for det viste sig senere, at der ikke var noget godt forhold mellem folkene paa gaarden og præsten).*

I Melby

2/9 43. Torsdag. Besluttede at tage dem med overrumpling, saa op paa fm. startede frk. G. og jeg til Ramsbjerggaard, – denne gang gennem Fr.værk. Jeg var "forklædt" som arbejdsløs kontormand, havde kun den nødvendigste bagage med mig i en lille kuffert laant af Kolthoff; alt andet var efterladt hos Rosdahls, og alle navne paa tøj, bøger osv. fjernet; min forlovelsesring deponeret hos R.

Udstyr fra K.: Kuffert, salmebog, andre bøger m VH[26]

" Mads: Rygsæk, fedtet kasket.

" Rosdahl sen (dvs. senior)*: Overalls*

" Karen R: lommetørklæder, andagtsbog.

Mine gummistøvler var ankommet til Kolthoff, sendt af Hagerup, som medsendte tobak.

Vi kom lige før frokosttid og traf gaardens ejer Ole Andersen[27] (ca. 65; enkemand), sønnen Hans (40, ugift), svigersøn Carl Knudsen (33) g. m. datteren Margrethe, søn Frede (11). – Frk. G. sagde, at "nu kom hun med Viggo Hansen", og jeg blev hurtigt enig med "den gamle" om at hjælpe til paa gaarden med alt, hvad jeg kunde for kost og logi. Iøvrigt var jeg kontormand, havde været ca. 2 aar i Hannover, men var kommet hjem med daarlige nerver som følge af en hjernerystelse efter luftangreb; var af min læge sendt paa rekreation og havde opholdt mig et par sommermaaneder hos "min ven Madsen", der havde et sommerhus ved Kregme; iøvrigt havde jeg ingen familie eller paarørende, men boede til leje hos frk. G., som jeg kendte fra tidligere aar, da jeg boede i Brønshøj. – De var ikke slemme til at spørge mig om ret meget, heldigvis!

September – November

Iøvrigt besluttede vi at dække mig ved at udsprede eller understøtte et rygte om, at jeg var sluppet til Sverige; det drøftedes især ved et kort besøg, jeg havde paa gaarden af Rosdahl selv og Madsen d. 5/9 om aftenen; selv havde jeg i Kregme betroet et opraab til DU[28] og andre ungdomsledere og faaet frk. G. til at afsende det fra Kbh. – det gik til Frithiof Sørensen[29] i Depotet, som duplikerede og udsendte det; det indeholdt en bem. om, at jeg agtede mig til Sverige, dateret 28/8. Kun Rosdahl, Mads, Kolthoff og Hagerup kender mit opholdssted, og udover dem er Else og Heiberg[30] de eneste, som ved, at jeg er i landet (men ved ikke hvor). Al forbindelse fra mig gaar som brev (underskr. V.H.) til frk. Gunnersen, hun giver det til R., som atter giver det til Mads, – og tilbage gennem samme led.

På gårdspladsen på Ramsbjerggård, ca. 1940. Fra venstre Hans Peter Andersen, Carl Holm Knudsen og Frede Knudsen. Privat foto.

En gang imellem (vist i alt 3 x) besøgte jeg R. i Kregme, en gang ("folketælling i Kbh.") i 3 dage; jeg fik derved dels forskellige ting og sager, dels holdes jeg underrettet om begivenhederne i landet og hjemme (Mads var der ogsaa d. 5/11). – En dag i sept., da jeg cyklede gennem Tisvilde Hegn, saa jeg, at der var nogen i Else M.s hus; jeg listede derop og traf EM og Lisbeth J.,[31] *som begge blev meget forskrækkede, da de troede fuldt og fast, jeg var i Sverige. Med EM aftalte jeg en vis korresp. i en skuffe i huset; nøgle til huset havde jeg faaet af T. Andrea allerede d. 30/8. – I Fr.værk, hvortil jeg ofte blev sendt i ærinder (eller maatte køre sammen med Carl) løb jeg fra at blive genkendt af Køis eller Rebekka Petersen;*[32] *dem maatte jeg afværge ved strax at gaa til Køis og bede dem lade som ingenting, hvis vi mødtes.*

Paa gaarden, hvor jeg blev godt behandlet og befandt mig godt ved arbejdet, nærede de ingen mistanke. Jeg erklærede at ville fastholde min bolig hos frk. G., dels for at undgaa skat i Melby, dels for at undgaa tilflytningsforbud pga. boligmangel; altsaa skulde jeg ikke "overflyttes" til folkeregisteret i Melby. Da jeg arb. for kost og logi, behøvede jeg heller intet arbejdskort. Rationeringskort tilsendtes mig i hele ark ved uddelingen fra Rosdahl via frk. G. – Pasfotos (som laa færdige hjemme) fik jeg tilsendt; saa kunde jeg naar som helst løse legitimationskort paa politikontoret.

Det eneste hul i systemet var faktisk, at der ikke kom "returmelding" fra svenske geologer om min ankomst; det var ogsaa det, der efter 1 à 2 mdrs. forløb gav næring til rygter om, at jeg maaske var i landet, og det voldte mig lidt uro. Hertil kom til slut de tyske krav om tvangsudskrivning af arbejdere – der var jeg i farezonen. Og endelig kom d. 17/11 meddelelsen om, at Schalburgfolk skulde anbringes paa egnen. Det aktualiserede den fare for genkendelse, jeg altid befandt mig i; denne fare vilde i hvert fald ogsaa øges betydeligt til foraaret, naar flere 1000 sommergæster kom til egnen igen, – og ingen vidste jo, om man kunde undslippe senere.

Ellers nærede jeg ikke noget egentligt ønske om at slippe bort, – selv om jeg længtes efter at være sammen med E og børnene.[33] *Jeg vilde blive i landet saalænge, jeg syntes jeg havde pligt til at afvente udviklingen og se, om der blev brug for mig; og som det hele havde formet sig hidtil, hvor jeg bogstavelig blev ledet skridt for skridt, gik jeg med sikkerhed ud fra, at jeg ogsaa vilde blive ledet, hvis jeg skulde gøre forandring.*

Den sidste tid, d.v.s. henimod midten af november, havde jeg dog uro i mig og plagedes af fantasier om flugt til Sverige (sammen med E og børnene); jeg søgte stadig at skyde disse fantasier fra mig, men de blev ved at arbejde i min bevidsthed og underbevidsthed, – med det resultat, at da dagen endelig kom, havde jeg en plan udarbejdet i alle enkeltheder, lige til de mindste detaljer. Den behøvede ingen forberedelse eller gav anledning til nogen tvivl, da den skulde udføres.

Flugten begynder

17/11 43. Fm gik med at læsse kaalroer, og det sidste læs blev kørt til roehuset, hvor jeg skulde læsse det af efter frokost, inden jeg skulde til tandlægen. Mens vi drak kaffe kom bageren og spurgte, om vi havde set arbejdslejren brænde? Det havde vi ikke. Jo, den skulde rømmes i løbet af 24 timer, fordi der skulde komme et par 100 Schalburgfolk; saa brændte den, og nu vilde de i stedet blive anbragt andetsteds i Asserbo.[34]

Det betød, at jeg ikke længere kunne færdes

Bakkemandshuset, tante Karins sommerbolig, Nordre Strandvej 146 i Ålsgårde. Sylvest Jensen Luftfoto, 1959. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening og Arkiv.

paa egnen og i Fr.værk uden at risikere genkendelse, – saa jeg var ikke i tvivl om, at det for mig var ordren til flugt til Sverige.

Jeg besluttede at naa saa langt østpaa som muligt samme dag, men for ikke at vække panik maatte jeg først læsse roer af, tage grønsager ind o.s.v., men den planlagte barbering maatte opgives. Alt nødvendigt tøj blev pakket i en papirsæk til at tage bag paa cyklen, og det lykkedes mig ca. kl. 14.45 at komme ud af gaarden uden at den gamle eller fruen saa det. Et sæt rationeringskort stak jeg til mig, dels for at kunne klare mig, dels evt. til bestikkelse. – Oppe paa vejen traf jeg som forudset Hans og Carl. "Hvad i alverden er det, flytter du?" raabte de for sjov. Ja, sagde jeg, det er helt rigtigt! Og forklarede dem i faa ord, at jeg nu var nødt til at flygte. At jeg havde kone og børn, fik de nu at vide; ligeledes, at jeg ikke hed Viggo, men heller ikke mere, af hensyn til dem selv; det begreb de – de tog det pænt – og ønskede mig god rejse; de skulde nok hilse de to andre, hvorimod de til Frede og alle andre kun vilde sige, at jeg var rejst til Kbh.

Da jeg ikke vidste, om der var nazister i nærheden af lejren eller Sandkroen, turde jeg ikke køre ad landevejen. I stedet tog jeg ad Arnakkestien og Paradisstien gennem Tisvilde Hegn til Tibirke, hvor jeg hos købmand Klint[35] købte smør og kiks som reser-

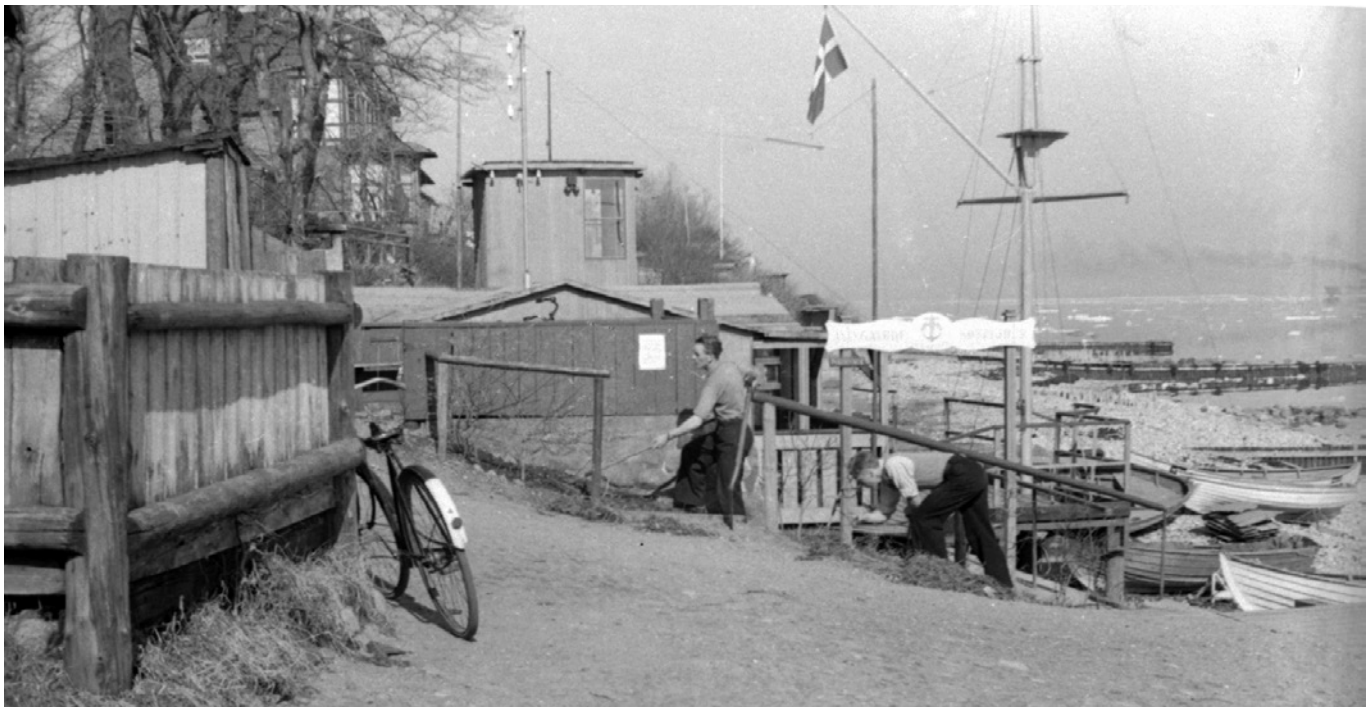

Søspejderstationen med tårnet blev under besættelsen brugt som vagtstue af kystpolitiet i Ålsgårde. Foto: Henrik Riff, 1942. Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forening og Arkiv.

vemad (konen genkendte mig strax!), videre over Helsinge og videre ad nu nye veje til Esrom, hvor jeg ankom ca. 17 ½, d.v.s. det var nu mørkt; det havde regnet en del paa vejen. Her tog jeg nu ind paa Esrom Kro, hvor der heldigvis ingen gæster var, og jeg fik mig en bøf til aftensmad og en pakke smørrebrød i lommen. Efter et hvil paa en times tid kørte jeg nu videre i bælgmørke, orienterede mig ved hjælp af vejviserskiltene. Det var en grim oplevelse at komme forbi Horserødlejren; den laa blændende, brutalt oplyst, med pigtraadsbælter overalt og tyske vagter 2 og 2, – men der var jo ikke andet at gøre end at køre lige forbi som ingenting. Jeg kørte langsomt, dels p.g.a. mørket, dels fordi jeg helst vilde komme til Aalsgaarde ved den tid, hvor maanen stod op. Jeg var der dog ca. kl. 20, og det med maanen viste sig at være ligemeget, da lyset fra Helsingborg var tilstrækkeligt til at skelne alt.

Aalsgaarde

Laagen til T. Karins[36] have var ikke laaset, og da jeg var i gummistøvler, regnede jeg med at være sluppet nogenlunde lydløst ind, og jeg stillede min cykle indenfor laagen, hvorpaa jeg undersøgte alle døre og prøvede min nøgle (Degerbøls "hovednøgle") i dem, men den passede ingen steder. Oppe paa vejen kunde jeg høre patruljen i taktfaste skridt frem og tilbage; der var vagthus for kystpolitiet lige paa den anden side baadebroen, men jeg anede jo ikke, om der ikke nu var tysk vagt eller kontrol tilstede. Jeg slog derfor et slag henad vejen for om muligt at faa prajet en dansk betjent alene. Han var imidlertid forsvundet, – og da jeg vendte tilbage, stod 2 betjente og undersøgte med lommelygterne min cykle! (de fortalte senere, at de havde hørt mig gaa derind, og da de havde stadige skærmydsler med Schalburgfolk og Gestapo –

de havde et par dage før under revolverkamp skudt en Schalburgmand – troede de, det var den slags der luskede omkring).

Jeg var ejendommeligt rolig – det var jo netop den situation, jeg stadig havde forestillet mig i fantasien. Derfor gik jeg rolig hen til dem og ind i lyset og spurgte, om det var mig, de ledte efter? For jeg var ogsaa kommet for at træffe dem! Hvordan? Jo, jeg søgte netop efter dem for at bede dem give mig et raad: Hvorledes jeg bedst kom til Sverige!!

Vi blev saa enige om at gaa ind i vagten, – idet jeg stadig havde en mand bag mig! Der var 4 mand i vagten: Østertoft, Meldgaard, Henriksen og Madsen[37] (her følger uudfyldt parentes). *Kunde jeg legitimere mig? Nej, jeg havde levet som flygtning siden 29/8, saa jeg havde naturligvis tilintetgjort alt, som kunde røbe min identitet. Jeg havde kun et foto af mine 3 børn, hvorpaa jeg selv kunde skimtes. Det vilde de gerne se, og iøvrigt krydsforhørte de mig, til de blev klar over, at jeg talte sandhed. Naturligvis forklarede jeg, at jeg gerne vilde have min familie med.*

Omsider erklærede de, at jeg godt kunde komme ud, hvis jeg havde penge til det, 3 à 4000 kr! – Jeg havde ingen, men mente at kunne skaffe dem. De foreslog saa, at de vilde ordne alt: en vilde aftale med en fisker fra Hornbæk, og en anden med en vognmand om at køre til Lyngby; da Østertoft havde fridag næste dag, vilde han selv tage med. – Imens de stadig patruljerede for at holde omegnen fri, satte jeg mig ned i vagtstuen og fik papir og skrev breve ("De sidder sikrest her. Her kommer ingen, for vi skyder paa enhver, der prøver at komme ind!") Jeg skrev altsaa: 1) et brev til Fog[38] *med anmodning om et laan paa 4000, at udbetale til Østertoft; 2) instrux til Else om at pakke og blot følge med; 3) instrux til naboerne om at træffe anstalter m.h.t. huset. – Alt blev afleveret aabent til Østertoft, som fik anvisning paa ruten og paa at parkere hos Fog.*

Dernæst besluttedes det, at jeg skulde bryde ind i T. Karins hus og holde mig absolut skjult der; fra kl. 23 og hele næste døgn var der andre folk paa vagt, som intet maatte vide. Meldgaard fulgte med, og efter at have udvalgt et køkkenvindue, knuste han det med karabinkolben, og vi kom ind. Da jeg var meget tørstig, og der intet vand var i hanen, hentede han en kande vand til mig, hvorpaa jeg udsøgte mig Addas værelse[39] *som det bedste til mørklægning, fandt sengetøj og gik til ro efter at have spist to stk. mad af pakken. Kl. ca. 22.30.*

18/11 43

Vaagnede definitivt ca. kl. 8 og spiste et par stk. mad, der var tilbage. Lidt senere bankede det di-

Frede Nielsen Østertoft i sin uniform fra reservepolitiet, ca. 1944. Privat foto.

skret paa køkkendøren: Det var Madsen, der vilde høre, om jeg manglede noget, og han gik hen og købte et lille landbrød til mig, saa jeg kunde spare kiksene. Jeg fandt ud af vand- og elektr.-stophanerne og fik baade drikkevand og fik den elektr. vandvarmer sat i funktion, – fyre op turde jeg jo ikke. Dagen gik iøvrigt med at skrive breve.

Henad 12 kom Meldgaard igen – ligeledes civil og meget forsigtigt listende – og spurgte, om jeg trængte til mad; jeg henviste til mit brød, men kl. 13 kom han alligevel med 2 retter varm mad og termokaffe, og vi fik en lang snak. Han fortalte, at de var omgivet af Gestapo og stikkere; og han kom med en bemærkning om, hvorfor jeg havde henvendt mig just til dem? Jeg svarede, at nogen maatte man jo stole paa i disse tider; og jeg var kommet til dem, fordi jeg kendte vagtens beliggenhed fra i sommer. Men omvendt spurgte jeg, hvor de turde indlade sig med mig; jeg kunde jo være en stikker? Dertil svarede han aabenhjertigt, at de allerede var saa langt ude, at hvis de ved forhøret over mig var kommet til det resultat, at jeg var stikker, var jeg ikke kommet levende ud af huset! Saa var jeg blot en indtrængende, der var blevet skudt ned paa stedet. – Iøvrigt var Ø taget afsted til Lyngby, og de havde aftalt kodeord til telefonbesked senere. Jeg fik besked om at holde mig parat kl. 17. – Min cykle var allerede om aftenen trukket ind i gangen, hvor den ikke kunde ses udefra; og da jeg hen paa em. var færdig med breve blev jeg barberet og pakkede.

Kl. 17 kom M igen listende op fra stranden, og lidt efter lodsede han mig i halvmørket samme vej ud og lidt østpaa, *hvor han boede. Hans kone tog nu min pakke (sækken) paa sin cykle og kørte et stykke ud mod vest omtrent til Odinshøj, hvor hun lagde den paa det aftalte sted. Der var kommet*

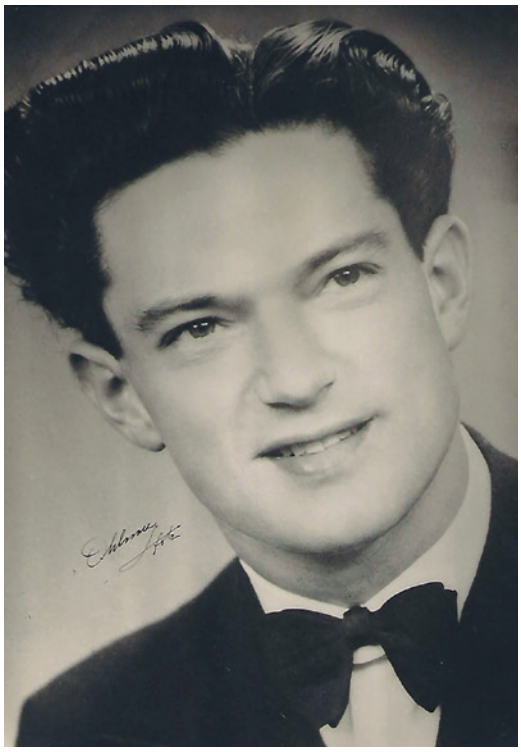

Den unge sabotør Mogens Balslev Brøndum, 1944. Privat foto.

telefon fra Ø, at alt var i orden i Lyngby, og aftalen var, at de skulde være der præcis kl. 18, og samtidig skulde baaden gaa ind til en lille privat bro sammesteds.

Baaden var der lidt vrøvl med: p.g.a. en misforstaaelse havde han allerede været der kl. 17, og da der ingen var, kom en af folkene (vist "mellemmanden") op til M kl. 17.30 og gjorde en masse vrøvl. M fik ham dog beroliget, og han lagde "officielt" til ved anløbsbroen ved politivagten (det eneste sted, de maatte gaa ind).[40]

Kl. 18 var vi ved stedet, men hverken baaden eller bilen viste sig. Ca. kl. 18.15 kom baaden langsomt tøffende i mørket og lagde ind ved den lille bro, – meget irritable over at skulle vente. Meld-

gaard var ogsaa smæknerves og listede rundt for at sondere terrænet. Et par biler var kommet kørende, og en havde passeret og vendt forbi igen, men uden at standse. (Det viste sig senere, at denne var den rigtige, men Ø, som skulde lede denne del, havde opfattet mødestedet lidt anderledes end de andre, som havde aftalt med baaden; da de ikke fandt os strax, havde de parkeret bilen i en gaard, og Ø og vognmanden havde begivet sig ud for at lede efter os).

Klokken blev baade 18.30 og 18.45 uden at noget skete. M havde forladt mig med ordre til, at jeg blot skulde holde mig paa stedet; gik det hele itu, skulde han senere hente mig igen. Jeg bragte min sæk ned i baaden og havde stadig vrøvl med at berolige folkene; bedre blev det ikke af, at broens ejer viste sig og elskværdigt vilde blande sig i alt.

Omkring kl. 18.45 (maaske lidt senere) stod jeg halvvejs mellem vejen og stranden, et stykke nede ad den brede havegang; der passerede jævnligt folk og cyklister forbi, men det kom jo ikke os ved. Pludselig blev en skarp politilygte oppe fra vejen rettet mod mig og slukket igen, – og en skikkelse, jeg kunde genkende paa omridset som en uniformeret betjent, styrede uhyggeligt direkte løs paa mig. Lygten blev tændt igen: "Det er politiet. Hvad bestiller De?" Der var jo ingen vej udenom, saa jeg svarede roligt: "Venter paa min familie for at komme til Sverige." "Naa, det maa jeg sige! Det er da klar besked." – Og i det samme dukkede heldigvis Meldgaard ud af mørket, – han havde været med!!

Saa hviskede han til mig, at bilen var kommet, og de kunde være her om et par minutter, og jeg løb ned for at advisere baaden, og op igen for at tage imod, – men et øjeblik efter kom betjenten og sendte mig ned paa stranden, da de kom en anden vej.

Med båden til Sverige

Efter at jeg havde ventet et øjeblik derude, kom bilen langsomt hen til det nærmeste hus, og en del mennesker kom ud; Ø var med, vognmanden, en eller to uniformerede betjente, og alle hjalp til at faa lastet i en fart. Kirsten sov og blev baaret ud af en af baadfolkene (vist stadig "mellemmanden"), som nu var blevet flinke igen, godset blev baaret ud – broen var væmmelig smal og glat for gummistøvler – og børnene blev langet ombord, hvor jeg tog imod dem, – og først da opdagede Søren og Inge, at jeg var der. "Næ, er det Far," udbrød Søren stille.

Else og børnene kom ned i kahytten forude.

Med Ø vekslede jeg et par ord i hast: han havde af pengene fra Fog betalt baade baad og bil; han fik mine breve til afsendelse, og vi skiltes (jeg havde tidligere spurgt de 4 betjente, hvorledes jeg kunde takke dem; og de havde ensartet svaret, at det kunde jeg kun ved at hjælpe dem, hvis de engang fik brug for det). Mit pas blev glemt i Ø.s lomme.

Det viste sig, at der var endnu en mand ombord som passager (da vi kom over, viste han sig senere at være en ung ing. Brøndum,[41] en ven af Erland;[42] sabotør; med hele vejen paa Erlands initiativ). – Der passerede en baad ude i sundet, hvis lanterner vi kunde se, og vi ventede lidt, til den var tilpas langt nede. Saa startede vi; kl. lidt over 19.

Baaden gik godt og hurtigt. Intet viste sig, og i løbet af 15 à 20 min. skiftede det grønne ledefyr i syd til klart: vi var paa svensk vand!

Vi passerede vagtskibet udenfor Viken; baaden vilde vist helst være løbet til dette; men af hensyn til børnene bad jeg dem gaa ind til havn; det drejede sig kun om faa minutter. 20.10 lagde vi efter havnevagtens anvisning til ved molehovedet og

blev langet op paa molen og ind i vagten, hvor vi blev budt hjerteligt velkomne af en polis. En del tid gik med at notere vore navne, og vi gik saa op i byen og blev lodset ind til en ny polismand i hans hjem, hvor hele forhøret gentoges. Flere folk hjalp os med bagagen. – Nu opdagede vi, at vi alle var skrupsultne, saa vi spiste noget af Elses medbragte madpakke. – Efter ny ventetid kom endelig en militærbil, og vi blev alle 6 under stor venlighed puttet i "salatfadet" og kørt gennem Helsingborg til Ramløsa Brunn,[43] *hvor værelser var parat til os, og vi kom dødtrætte i seng ca. kl. 23 (gode senge, tæpper, papirlagener).*

(Else fortalte senere, at hun havde været meget skeptisk, da Østertoft kom til Lyngby; politiskiltet kunde jo være falsk, og han indrømmede ogsaa, at de strax havde stillet sig skeptiske overfor mig; hos Else var det min bemærkning i brevet om Inges medicin, der virkede ægte. Fog var kommet hjem, og da han ved en opringning til politigaarden havde faaet bekræftet, at der fandtes en betjent Ø, som "var god nok", havde han uden vaklen udbetalt ham de 4000 kr. Tilfældigvis var Erland hjemme, og Else fik ham til at cykle ned til en kiosk og derfra ringe til Mads paa DGU, at "der var sket noget alvorligt", hvorpaa Mads omgaaende kom hjem og blev taget med paa raad. Vognen, som i første omgang kørte ind til Fog, var sendt væk, men Ø blev i Lyngby. Tøj blev pakket i en køjesæk, børnene fik det mest mulige paa. Børnene fik kun at vide, at de skulde paa besøg hos en af fars venner.

Kl. 16.30 blev alle lodset gennem haverne hen til Fog, hvor vognen allerede holdt klar med bagagen om bord. Kl. 16.35 kom Brøndum, og de startede. Paa vejen holdt de 10 min. i skoven ved Hellebæk for at kunne ankomme præcis, og vognmanden instruerede her børnene om at tie bomstille, hvad der end skete. Paa det tidspunkt havde Inge set lysene paa svenskesiden og allerede forstaaet, hvad meningen var).

Hilmar Ødum i Den Danske Brigades uniform, 1945. Privat foto.

Hilmar Ødums optegnelser ovenfor er sandsynligvis skrevet kort efter ankomsten til Sverige. Ønsket har været at fastholde begivenhederne efter hukommelsen og måske fra nogle notater, men en egentlig dagbog ville det have været for risikabelt at gå rundt med i de måneder.

På den svenske side er fiskerbådens ankomst noteret i Öresunds Marindistrikts krigsdagbok. Vikens signalspaningsstation har den 18. november kl. 21.20 noteret, at 6 danske flygtninge er overladt til Marinpolisen, og marinepolitiet har noteret, at en fiskerbåd med 6 flygtninge, der ankom kl. 20.10, er

blevet taget under behandling og overladt til landsfiskalen i Kattarps distrikt.

Efter et par dage i Ramlösa Brunn blev familien flyttet til Svärtinge, hvor der var blevet indrettet en forlægning i sommerpensionatet Åsgård. Her boede de til sommeren 1944, idet Hilmar Ødum allerede i december 1943 var flyttet til Lund, hvor han arbejdede for Sveriges Geologiska Undersökning og boede på sit arbejdsværelse. Sideløbende underviste han på Den danske Skole i Lund.

Børnene havde fået noget af sove på under køreturen fra Lyngby til Ålsgårde. De talte senere om, at den unge sabotør Brøndum havde vist dem en medbragt pistol og sagt, at han ville skyde, hvis bilen blev stoppet af tyskerne. Brøndum har dog ikke selv fortalt sin familie om den detalje.

Ved familien Ødums ankomst til Sverige sagde Hilmar til sin kone: "*Godt, at vi fik alle tre børn sikkert herover*", hvortil Else svarede: "*Fire*". Hun var gravid, hvad han ikke vidste. Den 14. maj 1944 fødte hun deres 4. barn, Birgitte. I sommeren 1944 blev familien samlet i Lund, og i august 1945 vendte de hjem til Danmark.

Tak til:

Inge Kyst, født Ødum; Kirsten Ødum; Niels og Morten Helmø; Mette R. Francke; Søren Ingemand; William Leedgaard; Mogens Warnov Carlsen; Markus Maijala, Riksarkivet, Stockholm; Chr. Friis, Vejby-Tibirke Selskabet; Martin Bjarklev, Brønshøj Kirkes kontor; Erna Nielsen Østertoft; Søren Østertoft; Inge Kristensen; Hanne Thøgersen; Johannes og Jørgen Lebech; Hanne Lebech; Dorrit og Nina Balslev Brøndum; Jørgen Rosdahl; Gudrun Weincke; Hanne Freund; Grethe Feldt; Annette Aare; Anja Gade Steffensen; Marianne og Hans Krarup.

Noter

1. Einar Harald Julius Agerlin (1873-1946), inspektør, Hilmars morbror, gift med Andrea Christiane, født Jensen (1880-1945). De boede Ribegade 1, København Ø.
2. Else Margrethe Agerlin (1916-1982), gift Helmø. Hilmars kusine, datter af onkel Einar og tante Andrea. Sommerhuset i Tibirke Lunde, Gadekærbakken 2, havde Else Margrethe Agerlin købt i 1942.
3. Ejvind Møller (1891-1954), højesteretssagfører, gift med Esther, født Heilmann (1891-1978); havde sommerhuset Klammerhøj 7 i Tibirke Bakker.
4. Else Ødum (1909-1992), født Glenstrup, Hilmars hustru. Familien boede Fuglevadsvej 19 i Lyngby.
5. Leif Ewens (1914-2001), kunstmaler, boede Tibirkevej 8 i Tisvilde.
6. Niels Vagn Fabritius Buchwald (1898-1986), professor, plantepatolog og mykolog.
7. Mads: konservator Harry Valdemar Madsen (1897-1979), Fuglevadsvej 21 i Lyngby.

8. Hal Koch (1904-1963), teolog, professor i kirkehistorie.
9. Magnus Degerbøl (1895-1977), zoolog; professor, dr.phil., Fuglevadsvej 4 i Lyngby.
10. Ejnar Aksel Dyggve (1887-1961), arkitekt, arkæolog. Ejede "Gretely" ved Tibirke Kirke. Svoger til højesteretssagfører Ejvind Møller; tegnede med sin hustru Ingrid Møller Dyggve flere huse i Tibirke Bakker.
11. Vilhelm Kolthoff Nielsen (1906-1990), sognepræst i Kregme 1940-47, gift med Karen (1912-1978). Korpssekretær for KFUM.
12. Rosdahls sommerhus lå på Niels Larsensvej 34 i Lille Kregme. Poul Oluf Rosdahl (1909-1995), købmand i Brønshøj, Frederikssundsvej 151, divisionschef for KFUM, Brønshøj division; gift med Karen Helga, født Svendsen (1909-1999). Knyttet til Dansk Samling. Fra 8. december 1944 arresteret af Gestapo og sat i Vestre Fængsel, senere Neuengamme. Søn af købmand Adolf Anton Oluf Rosdahl (1881-1962) og hustru Ane Marie "Mary" Rosdahl (1877-1957). Børnene: Gudrun Rosdahl, født 1. juni 1937, og Knud Oluf Rosdahl, født 10. december 1940.
13. Frk. Gunnersen: Helga Camilla Gunnersen, senere Rasmussen (1885-1978), leder af Brønshøj Ny Menighedsbørnehave og Fritidshjem, Tølløsevej 34, i en periode sammen med frk. Gudrun Fjeldsøe (1912-1992). Fritidshjemmet holdt sommerlejr på "Hanekammen", i Hanehoved ved Frederiksværk.
14. Lily, familiens unge pige. Lilly Kirstine Jensen, født 21. januar 1925 i Lille Kregme, død 11. september 2019.
15. Olaf Hagerup (1889-1961), botaniker, museumsinspektør, dr.phil., Fuglevadsvej 21 A i Lyngby.
16. Baunehøj, Mariaforbundets husholdningsskole, Jægerspris.
17. K.B. Larsen (1899-1987), Kaj Birger Larsen, civilingeniør med speciale i boringer; Hilmars skolekammerat fra Herlufsholm og samarbejdspartner fra DGU. Datteren Inger Agnete Raaschou Larsen (1926-1997).
18. Christian: Ikke identificeret.
19. Helga Lawaetz (1900-1959), forstanderinde på Baunehøj 1935-1959.
20. Gudrun, formentlig frk. Gudrun Fjeldsøe, se note 13.
21. Ramsbjerggård, Ramsbjergvej 7, i Melby Enghave.
22. "Reden", Frelsens Hærs Børnehjem i Kregme, Bogfinkevej 28. "Plejemor" var kaptajn Helene Louise Walther Petersen (1903-1984), der if. Frelsens Hærs arkiv var leder af "Reden" fra 31. januar 1939 til 14. april 1944.
23. Finn Tulinius (1893-1987), sognepræst i Strø 1939-1962.
24. Hilmar Ødums dæknavn var velvalgt. Den rigtige persons fulde navn var Niels Viggo Hansen, født 24. april 1900, noteret både i Frederiksberg Sogns og i Gørløse Sogns kirkebøger. I Gørløse ejede hans far indtil 1905 Højtvedgård. Niels Viggo Hansen emigrerede i 1922 til USA; i 1942 står han registreret som boende i White Plains, Westchester, New York. Han døde den 31. maj 1989 i Lunenburg, Massachusetts. – Forældrene var døde, faderen, Peder Hansen (1859-1934) og moderen (1860-1927). En potentiel risiko for problemer lå der dog i, at Niels Viggo Hansen – hvad pastor Tulinius ikke vidste – havde søskende, der endnu levede: Anna Hansen, gift Jensen (1885-1969) og Hans Peter Hansen (1888-1945).

25. Præsten i Melby: Søren Peder Rasmussen Gissel (1882-1957), sognepræst i Melby 1932-1951.
26. "m VH": mærket med "Viggo Hansen", Hilmar Ødums nye dæknavn.
27. Familien Andersen: Ole Andersen (1876-1950), enkemand efter Ane Margrethe Andersen (1883-1937). Sønnen Hans Peter Andersen (1903-1998); svigersønnen Carl Holm Knudsen (1909-1969), gift med Olga Kirstine Margrethe Knudsen (1910-1988), deres søn Otto Frede Knudsen (1932-2005).
28. Dansk Ungdomssamvirke.
29. Frithiof Sørensen (1904-1971), direktør for KFUM-spejdernes depot i Løngangsstræde 16 i København.
30. Heiberg: Børge Heiberg (1905-1991), læge, en ven fra KFUM.
31. Lisbeth J. – Formentlig akvarelmaleren Elisabeth Jerichau (1888-1971).
32. Køis: Ikke identificeret. Rebekka Petersen: Formentlig fhv. kommunelærerinde i København, Vilhelmine Marie Rebekka Petersen, født 24. august 1869 i Frederiksværk, død 18. juni 1950 fra Hillerødvej 8, Frederiksværk.
33. Else og Hilmar Ødums børn: Inge Ødum, gift Kyst (1935-), Søren Ødum (1937-1999), Kirsten Ødum (1939-). Birgitte Ødum, gift Halse, blev født i Sverige i maj 1944.
34. Schalburgkorpsets militære afdeling i Asserbo lå i Karsemoselejren.
35. Svend Klint (1912-1984), drev med sin hustru Ida købmandshandel på Tibirkevej 17 i Tisvilde 1939-1979.
36. Tante Karin: Karin Kirsten Eegholm, født Degenkolv (16. oktober 1869 – 18. januar 1962). Hun boede i Bakkemandshuset, Nordre Strandvej 146, ved nedgangen til Langebro. Lige på den anden side af Langebro lå Søspejderhuset, hvor kystpolitiet havde vagtstue under besættelsen, og hvor der derfor var blevet tilføjet et lille vagttårn.
37. Betjentene ved kystbevogtningen i Helsingør: Frede Nielsen Østertoft (17. maj 1919 – 27. marts 1974), stationeret ved kystbevogtningen i Helsingør, med station i Hornbæk, fra 17. juli 1943 til 1. oktober 1944; Holger Melgaard (5. april 1919 – 22. april 2009), stationeret ved kystbevogtningen i Helsingør, med station i Hornbæk, fra 30. januar 1943, hans kone: Alma Nina, født Kaufmann (1921-1971); Albert Peter Madsen (1. september 1919 – 12. juli 1995), stationeret ved kystbevogtningen i Helsingør, med station i Hornbæk, fra 26. november 1942; Henriksen, ikke identificeret.
38. Johannes Fog (1884-1970), tømmerhandler. Han boede Fuglevadsvej 27 i Lyngby.
39. Adda. Det må være Edda Astrid Harboe (1934-), en grandniece til Karin Kirsten Eegholm. Det var hendes morfar, Axel Eegholm, der i 1919 havde købt Bakkemandshuset.
40. Den private bro eksisterer ikke mere. Anløbsbroen, også kaldt Langebro, Nordre Strandvej 148.
41. Mogens Balslev Brøndum, født 28. juli 1916, død 24. februar 2006, ingeniør. Oplyste til de svenske myndigheder ved sin ankomst, at han flygtede, fordi han efter sabotagehandling mod det firma, hvor han var ansat, nemlig det tyske Siemens, var blevet mistænkt for delagtighed. Siemens Elektricitet A/S, Blegdamsvej 124 i København, blev saboteret 8. oktober 1943 af BOPA. Virksomheden, der blandt andet producerede for det tyske Luftwaffe, fik kastet sprængbomber ind i værkstedsbygningen, som blev ødelagt. Brøndums danske pas var udfærdiget

2. november 1943. – I Sverige fik han som flygtning først arbejde på Nyholms Maskinfabrik i Örnsköldsvik i Västernorrland indtil maj 1944, da han bad myndighederne om at få tilbageleveret sit pas, så at han kunne søge arbejde som ingeniør længere sydpå. Fra 24. april 1945 tilknyttet Den Danske Brigade i Sverige. Senere flyttet til Norge.

42. Niels Erland Jacob Madsen (1924-1989), kontorist, søn af konservator Harry Madsen, Fuglevadsvej 21, Lyngby.
43. Kurstedet fra 1700-tallet var under 2. verdenskrig modtagested for flygtninge.

LITTERATUR

Dahl, T. 2010: *Huse i Tibirke Bakker*, 2. udgave.

Dollerup, S. 1942: *Frelsens Hærs Børnehjem "Reden" i Kregme ved Frederiksværk*, 1942.

Harboe, E. 2005: Sommerbarn i Ålsgårde, i: *Sommerminder fra Hellebæk – Aalsgaarde, Hellebæk – Aalsgaard Egnshistoriske Forening, Egnshistoriske beretninger 35*, 2005.

Holm, F. og P. Uldum 2018: Hellebæk – Aalsgaard i billeder 1940 – 1960. *Hellebæk – Aalsgaard Egnshistoriske Forening, Egnshistoriske beretninger 46*, 2018.

Kraks Blå Bog, diverse årgange.

ARKIVALIER

Rigspolitichefen, Personaleafdelingen, Personalestamkort, 1938-48. Rigsarkivet, København.

Statens Utlänningskommissions Arkiv (F 1 ABA:507), Riksarkivet, Stockholm.

HJEMMESIDER

Modstandsdatabasens biografier: http://modstand.natmus.dk/

Historisk Atlas: https://historiskatlas.dk/@55.6982290,12.5754830,16z

Dødsfald: dødsannoncer.afdoede.dk, samt oplysninger fra CPR-registeret.

Aviser, Mediestream: www2.statsbiblioteket.dk